

Koncepce dalšího směřování programu Záchrana krajových odrůd ovocných dřevin

Zpracoval: Ing. Martin Lípa, EC Meluzína RCAB, Brigádnická 710/2, Ostrov 363 01
+420 777086620, ec.meluzina@volny.cz

Úvod

Archivní a krajové odrůdy ovocných dřevin, pěstování lučních sadů a ovocných stromořadí na mezích či podél cest představují dobrý příklad zemědělských technologií relativně ohleduplných k životnímu prostředí. Lidé v krajině získali užitek, ale zbylo místo i pro celou řadu jiných organismů. Navíc to bylo hezké.

Je to technologie zastaralá. Do krajiny se nevrátí v rozsahu jaký známe z fotografií starých 60 a více let. Zastaralá ale neznamená mrtvá. Staré, krajové, místní, archivní a bůhví jaké odrůdy jsou u části lidí stále velmi populární. Z dětství si leckdo pamatuje jablíčka lahodné chuti, nejsladší třešně, nejšťavnatější hrušku....V krajině Čech, Moravy i Slezka stále najdeme skvostné exempláře mohutných hrušní a jabloní. Pravda je jich čím dál míň, ale pořád tu jsou pro každého, kdo chce být zasažen jejich vůní a krásou.

A velmi podobné je to prakticky ve všech okolních zemích. Velké ovocné stromy i tam oslovují poměrně významnou skupinu obyvatel. Je to potenciál, který by neměl vyvanout do bezdomoví. Tento materiál je částečnou inventurou toho co se udělalo cca za posledních 15 let a toho co by se mohlo dělat dál. Nedává hotové recepty na řešení. Spíše předkládá otázky, bez jejichž zodpovězení nelze pokračovat v hospodárném vynakládání času, úsilí i finančních prostředků. V důležitých oblastech je stanoven plán B, který naznačuje jak se vyrovnat s nedostatkem financí.

Od včerejška k dnešku

Během posledních 10-15 let bylo realizováno mnoho projektů, které se zabývaly ovocnými vysokokmeny v krajině a genofondem ovocných odrůd. Projekty byly financovány z mnoha zdrojů. Program podporovaný MŽP a administrovaný ČSOP byl pouze jedním z nich. Následující postřehy se týkají spíše celkové situace v České republice než situace v záchranném programu ČSOP.

U většiny projektů konkrétně převažovaly následující činnosti:

- mapování výskytu ovocných vysokokmenů a určování jejich odrůd
- výsadby do krajiny
- zakládání genofondových ploch
- semináře s tématy údržby starých stromů a určování pomologických vzorků
- vydávání publikací hlavně regionální přehledy zjištěných odrůd

Tato doba byla charakteristická relativním dostatkem financí a velkou živelností.

V čem to bylo dobré:

1. Každý kdo měl chuť něco zkusit tak dostal šanci ukázat čeho je schopen.
2. V celé České republice byly vysazeny jistě tisíce, možná desetitisíce ovocných vysokokmenů
3. Byla šance udělat chyby a poučit se z nich (viz definice: "Odborník = člověk, který se ve svém oboru dopustil již všech běžných chyb")
4. Zjistilo se, že je to oblast, na kterou část veřejnosti docela dobře slyší.

V čem to nebylo dobré:

1. Mnoho projektů spotřebovalo prostředky a efekt byl nulový nebo záporný.
2. Výsledky z mapování jsou z části nedostupné a z části není známo, jak mnoho se zakládají na pravdě.
3. Jen velmi málo projektů bylo zaměřeno na další důležitá témata:
  - zhodnocení významu ovocných vysokokmenů pro druhovou ochranu živočichů
  - porovnání vlastností moderních a starších odrůd
  - propagaci odrůd pomocí produktů

Návrhová část obecně

Doba získávání zkušeností již skončila. Nyní je nutné získané poznatky i vybudované kapacity začít používat cíleněji. Neobávám se, že by živelnost zcela vymizela. Kdo na to bude mít peníze, bude moci i nadále dělat to, co bude sám považovat za nejlepší bez ohledu na regule nějakých programů.

Základní změnou situace je, že řadu projektů nebude pravděpodobně možno financovat z prostředků MŽP tak, jak tomu bylo v minulých letech. Situace je o to komplikovanější, že jsou kráceny i další veřejné zdroje, které byly na záchranu krajových odrůd používány (především PPK). Na důležitosti tak nabývají místní zdroje. Při realizaci projektů je nutné strávit více a více času při vyhledávání a administraci, neboť každý sponsor či zákazník má poněkud jiné požadavky. Lze také očekávat, že s postupující recesí budou i tyto zdroje mizet nebo alespoň slábnout.

1. Stanovit jasné priority

Priorit nesmí být moc. Priorita musí mít nejenom téma ale i objem. Prioritám musí být podřízeno financování. Naopak priorita musí být v rámci zdrojů profinancovatelná, jak v tématu, tak v objemu.

Při výběru priorit je nutné zohlednit aspekt práce s veřejností.

Je též nutné maximálně zohlednit ty oblasti, které jsou perspektivní pro samofinancování nebo přínos dalších prostředků

2. Důkladně inventarizovat práci minulých let

Obecně je nutno najít to, co je funkční a životaschopné.

3. Hledat další spojence a přemýšlet, jak si být vzájemně prospěšný

Základním důvodem proč hledat spojence je fakt, že v době nedostatku financí je nutno nezařizovat zařízené a neobjevovat objevené. Pokud to v nějaké instituci dobře funguje je lepší s tím spolupracovat. Vlastní síly věnovat pokrytí toho co zatím nefunguje. Pokrytí může znamenat územní nebo tématickou oblast.

V minulosti se dařilo ve větší míře spolupracovat na záchraně archivních a krajových odrůd s těmito subjekty:

- drobní vlastníci pozemků (vlastníci rodinných domků, chat, chalup a zahrádek)
- obce, obce s rozšířenou působností, kraje
- MŽP (zvláště AOPK - správy CHKO), MZe, MRR,
- zemědělci, myslivci a lesníci
- školkaři a realizační zahradnické firmy
- botanické zahrady, muzea v přírodě, skanzeny, hrady a zámky
- další nevládní organizace u nás i v zahraničí

Návrh na stanovení priorit v oblasti fyzické záchrany odrůd

Zde je místo pro otázku: "Co by vlastně mělo být nejvyšším cílem záchranného programu krajových odrůd?"

Odpověď: "Odrůda, která byla ohrožena vymizením, už není ohrožena = je zachráněna."

Otázka: "Co to znamená pro odrůdu být zachráněna?"

Odpověď: "1. Odrůda je zapěstována v několika genofondových plochách v počtu alespoň 5 stromů na celou Českou republiku.

"2. Odrůda je stabilně množena ve školkách"

"3. Odrůda je požadována veřejností - ročně se vysadí alespoň několik desítek stromů do funkčních výsadeb."

K tomu, aby mohl být naplněn tento cíl je nutno dosáhnout

1. Vypracovat záchranný odrůdový sortiment

= rozhodnout které odrůdy budou zachraňovány

2. Pokrýt území České republiky sítí dobře zajištěných genofondových ploch

= ČSOP i dalších subjektů ochotných ke dlouhodobé spolupráci

***Inventarizace - Genofondové plochy**

1. Shromáždit seznamy a počty zapěstovaných odrůd.
2. Zjistit aktuální stav ploch a stromů
3. Odhadnout jejich perspektivu (majetkoprávní vztahy, situace v personálním zabezpečení, situace ve financování)
4. Zavést dlouhodobě udržitelný systém evidence dat z genofondových ploch + důležitých stromů vymapovaných ve volné krajině.

3. Stabilní produkce sazenic odrůd záchranného sortimentu ve školkách.

4. Stabilní odbyt sazenic do kvalitně založených a ošetřovaných funkčních ploch.

5. Stabilní okruh aktivit zaměřených na práci s veřejností

Návrh na stanovení priorit v oblasti financování

1. Dosáhnout vzájemně prospěšného spojení s podnikatelskými subjekty
= zejména školky a realizační firmy

2. Napomoci růstu a stabilizaci trhu se sazenicemi odrůd ze záchranného odrůdového sortimentu

= dosáhnout toho, že se zachraňované odrůdy budou množit komerčně.

3. Do roku 2013 zkusit velký projekt, který by stabilizoval výsledky minulé dekády a vytvořil základ infrastruktury na centrální úrovni na příští období

- za účasti několika zdatnějších ZO ČSOP v rámci některého z operačních programů

4. Vytvořit prostředky nezávislé na veřejných financích ke krytí celorepublikových potřeb

- platby za služby, sponorské dary, rozsáhlejší sbírka.

*Soustředění financí formou sbírky nebo jinou metodou v jakémsi fondu na záchranu genofondu ovocných dřevin je velmi vhodným příspěvkem k záchraně odrůd v celorepublikovém měřítku. ČSOP má k tomuto dostatečné zkušenosti i administrativní zázemí. Oproti prostředkům z MŽP by měly i tu výhodu, že v případě vrácení peněz realizátorem projektu by bylo možno prostředky použít jinde.

5. Financování regionálních aktivit přesunout na regionální zdroje

- grantová schémata krajských úřadů, mikroregiony a místní akční skupiny, příhraniční spolupráce, PPK správ CHKO a středisek

Odrůdy a odrůdový sortiment

Jedním z klíčů k dalšímu rozvoji odborného programu na záchranu genofondu a biotopů ovocných stromů je vyrovnat se s odrůdovým seznamem zachraňovaných odrůd.

Archivních i krajových odrůd je mnoho stovek a je možné, že jejich počet by šel i do tisíců. Není možné řešit záchranu úplně celého genofondu. Je nutné stanovit si odrůdový sortiment, který bude cíleně chráněn. Základem pro zařazení musí být kvalitní a chuťově dobré ovoce. Výjimečně lze zařadit i chuťově průměrné ale jinak zajímavé odrůdy (např. na podzim se pěkně barví, zajímavý tvar koruny, velká odolnost chorobám, schopnost plodit i v méně vhodných polohách atd.)

Výběr tohoto sortimentu bude poměrně složitá záležitost. Problémem spočívá v tom, že pouze částečně lze výběr řešit na základě objektivních kritérií. Velký podíl na zařazení odrůdy do seznamu budou mít i subjektivní názory jak odborníků - pomologů tak praktiků, kteří budou řešit pěstování stromů v genofondových plochách, množení odrůd ve školkách a funkční výsadby v krajině.

Dále bude nutné řešit odrůdový sortiment s ohledem na regionální problematiku. To je nejdůležitější u krajových odrůd. U archivních odrůd to má význam hlavně z hlediska vhodných pěstitelských podmínek.

Záchranný odrůdový sortiment je vhodné strukturovat podle priorit záchranného programu do 2-3 stupňů důležitosti. Odrůdy, které budou považovány za nejcennější, budou v rámci projektů podporovány vyššími finančními dotacemi. Nejméně cenné - až co zbude. Sortiment je nezbytné konzultovat s různými odborníky a postupně se vyrovnat s jejich připomínkami.

Je dobré mít na paměti, že odrůdový sortiment bude živá listina. Podle shromážděných poznatků a vývoje praktické záchrany bude nutné provádět jeho průběžnou revizi.

Součástí vývoje samotného sortimentu musí být i stanovení jasného mechanismu kdo a jak smí provádět jeho změny.

Praktické využití odrůdového sortimentu

Odrůdový sortiment je nezbytný prakticky pro všechny další oblasti záchranného programu.

Při zakládání a doplňování genofondových ploch je potřeba dosáhnout postupně toho, že všechny odrůdy sortimentu budou pěstovány v genofondových plochách v dostatečném počtu a dále množeny pro výsadby do krajiny. Na základě odrůdového sortimentu pak bude možné se domluvit, které genofondové plochy budou řešit zachování kterých odrůd. U odrůd zařazených do sortimentu bude vhodné zajistit sledování na stanovištích a posoudit jejich vlastnosti. Nejdůležitější je to u málo známých krajových odrůd, o kterých ani v pomologické literatuře nenajdeme často žádnou informaci.

U archivních odrůd je to také žádoucí. Vzhledem k posunu klimatických podmínek a k proměnám vlastností patogenů, může být oproti starším údajům dotčena celá řada vlastností (odolnost houbovým chorobám, zralost, skladovatelnost, chuť)

Dle záchranného odrůdového sortimentu bude možno posoudit projekty na výsadbu do krajiny. Zda odrůdy navrhované k výsadbě jsou v dané oblasti vhodné a žádoucí a zda by nebylo lepší vysadit jiné.

Na odrůdy z tohoto sortimentu je možné zacílit propagační kampaně, ochutnávky, webové stránky atd.

Na základě sortimentu je možné koordinovat vlastní projekty s úsilím jiných organizací (formulovat doporučení pro AOPK, MZe, zahrádkáře atd.)

Záchranný odrůdový sortiment - plán B

Odrůdový sortiment nemá plán B. Je to natolik zásadní infrastrukturní opatření, že je potřeba ho mít a urychleně na něm začít pracovat. Do doby než bude k dispozici je potřeba při financování projektů zachovávat značnou zdrženlivost.

Mapování

Při mapování ovocných odrůd existují tři základní předpoklady, které rozhodují o tom, zda za vynaložené prostředky získáme použitelnou a dosažitelnou informaci.

1. Zodpovědný sběr
2. Kvalitní určení
3. Zápis zjištěných dat

Mapovací projekty má v současnosti smysl podporovat za následujících podmínek:

ad 1. Bude existovat závazná metodika včetně závazné fotodokumentace. Její nedodržení bude hodnoceno jako nesplnění projektu. Budoucí mapovatel se s ní seznámí na semináři. Bez potvrzení, že je schopen mapovat nebude moci získat prostředky na mapování.

Součástí metodiky bude schopnost měřit polohu stromů technologií GPS a zpracované body budou předávány jako elektronický soubor v dohodnutém formátu.

ad 2. Je naprosto nezbytné vytvořit okruh pomologů dostatečně odpovědných a schopných určovat odrůdy podle pomologických vzorků.

Vzorky, které nebude možno určit, pomolog alespoň popíše a zhodnotí jeho vlastnosti (vzhled, průměrná váha plodu, napadení chorobami, chuťové vlastnosti, celkové doporučení zda se jedná o zajímavý nebo nezajímavý materiál)

Je to vysoce kvalifikovaná práce, která zdaleka nejvíce rozhoduje o kvalitě dat získaných mapováním. Navíc na základě těchto informací by mělo být učiněno rozhodnutí, zda se bude odrůda zařazovat do záchranného programu a zda na její zachování budou vynakládány další - nemalé - prostředky. Z hlediska racionálního hospodaření je toto klíčový článek, na který je nezbytné opatřit peníze a kvalitní určení vzorků platit.

ad. 3 Výsledky mapování musí být dotaženy do nějaké databázové podoby včetně lokalizace pomocí technologie GIS. Jedině tak lze zajistit revizi nálezu, odběr roubů atd. bez osoby mapovatele. Vznik takových dat je odborně i finančně náročný. Takto musí být ošetřeny hlavně ty nejcennější nálezy při mapování. Posouzení ceny nálezu je věcí konfrontace s záchranným sortimentem odrůd. Ostatní nálezy je nutné zapisovat, až jak zbude kapacita.

Co mapovat

Zásadní je mít dopředu konzistentní představu, k čemu budou data získaná mapováním dále sloužit. V podstatě jsou možné následující cíle:

1. Vyhledání odrůd k záchraně v genofondových plochách
  - je nutné mít k dispozici genofondovou plochu pro co nejrychlejší záchranný přenos
2. Vyhledání stromů v dobré kondici na produkci kvalitního ovoce
  - hezké a chutné ovoce je základní propagační materiál (fotodokumentace, výstavy, ochutnávky, zpracování na produkty atd)
3. Vyhledání stromů, stromořadí, sadů jako biotopů ochranně zajímavých druhů
  - nezbytné koordinovat mapování se specialistou nejčastěji entomologem
4. Systematické zmapování vytčeného území
  - cílem může být komplexní zhodnocení sortimentu odrůd v dané oblasti nebo posouzení toho jak ovocné vysokokmeny plní další funkce v mapovaném území
  - po všech stránkách velmi náročný typ projektu s profesionálním zázemím a je vhodné směřovat jej do oblastí již částečně probádaných s předpokladem zajímavých výsledků

Mapování - plán B

Při limitovaných finančních zdrojích by bylo racionální postupovat následujícím způsobem:

1. Omezit nové mapovací projekty (třeba až na nulu)
2. Věnovat se revizi zajímavých nálezů z minulosti nebo při mapování jiných subjektů.
3. Do map a databází zanést zajímavé nálezy zkušených spolupracujících pomologů.
4. Zabezpečit spolehlivě určené nálezy přenosem do genofondových ploch, péčí pozemkových spolků nebo jiným vhodným způsobem
5. Provést potřebnou fotodokumentaci.

Genofondová plocha

Pro účely tohoto textu je to výsadba ovocných odrůd, jejíž hlavním cílem je uchování příslušných odrůd. Základem pro zařazení odrůdy do sortimentu zachraňovaných odrůd, potažmo do genofondových ploch a dále do množení bude její určení nebo pomologický popis a hodnocení. V genofondové ploše smí být jenom materiál s popsányými vlastnostmi.

Genofondová plocha - minimální požadavky

1. Je zveřejněn seznam přítomných odrůd minimálně pro vedení záchranného programu.
2. Stromy jsou na stanovišti jednoznačně identifikovatelné se seznamem.
3. Stromy jsou dovedeny do plodnosti a přeурčeny kvalifikovanými pomology (v případě sporných výroků je zajištěno opakované přeурčení).
4. Neznámé odrůdy jsou popsány a popis je k dispozici minimálně pro vedení záchranného programu.
5. Je určena a je známa odpovědná osoba, která pravidelně (= nejméně 1x/rok) aktualizuje evidenci genofondové plochy a předává ji vedení záchranného programu.
6. Stabilní majetkoprávní vztah alespoň na 15 let v případě nové výsadby a na 5 let u plně plodných stromů.

Genofondová plocha - optimální požadavky

1. Je zajištěn rostlinolékařský dozor a jsou respektována jeho zjištění.
2. Každá odrůda je přítomna v alespoň 2 opakováních.
3. Genofondová plocha má napojení na školku, která pravidelně množí zde přítomné odrůdy a zajišťuje jejich reintrodukcii do krajiny (může být zajišťováno i svépomocí).
4. Stabilní majetkoprávní vztah je podepřen právní ochranou (zvláště chráněné území, registrovaný VKP, územní plán - USES, věčné břemeno atd.)

Z hlediska záchrany genofondu je to základní praktické opatření. Nebudou-li stabilní a kvalitní genofondové plochy, nebudou ani nové sazenice zachraňovaných odrůd.

Z hlediska financování praktických činností by na genofondové plochy měly jít poslední peníze, které budou k dispozici.

Významu, zvláštním požadavkům a zvláštnímu statusu financování tohoto opatření musí také odpovídat uvážené zakládání genofondových ploch.

1. Zakládání a údržbu genofondových ploch svěřovat pouze subjektům, které alespoň 5 let vykazují stabilní a bezproblémovou činnost v oboru.
2. Dle záchranného sortimentu odrůd pokrýt postupně genofondovými plochami jednotlivé oblasti České republiky (včetně spolupráce s genofondovými plochami jiných subjektů)
3. Preferovat založení na vlastních pozemcích.
4. Pro jednotlivé plochy mít alespoň dočasná nouzová řešení pro případ havárie stávajícího organizačního zabezpečení (zajištění nouzové péče)

Genofondové plochy - plán B

Při zachování výše uvedených požadavků není nutné, aby genofondové plochy vznikaly finančně náročnou novou výsadbou na zcela nové ploše. Pokud to vitalita a zdravotní stav stromů umožňuje, může se genofondovou plochou stát existující sad nebo stromořadí za prakticky nulových nákladů. Řada genofondových ploch existuje mimo ČSOP. Při rozumné koordinaci sortimentu odrůd, územního pokrytí, finančních prostředků, odborných a technických kapacit může dojít ke značné redukci potřeby genofondových ploch financovaných z vlastních zdrojů.

Při nedostatku prostředků na zakládání nových ploch je účelné zbývající prostředky (řádově menší částky) vynaložit na propojení stávajících ploch se sortimentem odrůd, vzájemného informování o zapěstovaných odrůdách a optimalizace produkce sazenic stromků v návaznosti na genofondové plochy.

Genofondová plocha může také obsahovat jeden nebo několik málo stromů. Jeho pěstování a ochrana proti vykácení může být předmětem dobrovolné práce jeho majitele.

Funkční výsadby (plochy)

Je to výsadba s jiným hlavním cílem než je samotné uchování odrůd. Nejčastěji je to produkce ovoce nebo uchování krajinného rázu.

Tato aktivita je vhodná jako vstupní do programu i pro zcela nezkušené organizace a jednotlivce. Nicméně i zde je potřeba zachovávat určité minimální požadavky na úroveň provedení. Hlavním důvodem je to, že každý nepovedený projekt kompromituje celkové úsilí o záchranu genofondu ovocných dřevin.

Biologickým základem pro dále uvedené požadavky je fakt, že ovocné dřeviny a jejich odrůdy jsou zčásti umělé výtvořiny člověka. Šlechtěním byly pozměněny jejich vlastnosti do té míry, že jsou závislé na určité minimální péči člověka. To je zásadní rozdíl oproti autochtoním dřevinám domácím ve střední Evropě. Ovocné odrůdy naroubované na bujných podnožích a zapěstované jako polokmen nebo vysokokmen jsou sice nejméně náročné ale i ony potřebují následující péči po výsadbě.

Minimální péče

1. Jednou do roka kontrolovat a odstraňovat podrůstání podnože.
2. Účinnou ochranu proti okusu či vytloukání paroží zvěře.
3. Opěrnou konstrukci s životností alespoň 10 let funkční pro podmínky daného stanoviště (síla a směr větru).
4. Dostatečný spon výsadby, aby si dospělé stromy nekonkurovaly.
5. Respektování technických děl a jejich ochranných pásem (inženýrské sítě, budovy, komunikace)
6. Respektování alespoň základních ekologických požadavků druhů a odrůd.
7. Základní řez po výsadbě.

Optimální péče

1. Zálivka dle potřeby stromku v prvních 3 letech po výsadbě.
2. Přihnojení pro urychlení zakořenění a zesílení stromku.
3. Propojení s jinými aktivitami - např. podpora hnízdění ptáků, ekologická výchova a osvěta, propagace místní historie
4. Výchovní řez k formování koruny.

Funkční výsadby (plochy) - plán B

Zakládání a údržba funkčních ploch je příklad činnosti, kterou lze patrně nejsnáze provádět za finanční spoluúčasti či plného krytí jiných subjektů (jednotlivců, organizací, obcí, AOPK, krajských úřadů či úřadů obcí s rozšířenou působností). Terénní organizace by se měly zaměřit na jejich vyhledávání, navazování dlouhodobé spolupráce včetně finančního krytí nákladů spojených se zakládáním a údržbou těchto ploch.

To co mohou terénní organizace nabídnout je know how výsadeb a údržby, technické a pracovní kapacity, kontakt na odborníky, doporučení dle sortimentu odrůd, návaznost na ochranu přírody atd.

Při vhodném vedení těchto aktivit a dobré kvalitě práce může být zakládání a údržba funkčních ploch dokonce zdrojem příjmů.

Podpora z omezených společných zdrojů by měla být směřována k motivaci terénních organizací generovat zdroje odjinud.

Péče o stromy a stanovišti

Velmi důležitou součástí záchrany genofondu odrůd ovocných dřevin je prodloužení životnosti stromů na stanovišti. Zde je naprosto zásadní uvědomit si, že strom se dostane do plné plodnosti nejdříve za 10-15 let a typického habitu nabude za 20-25 let. Útočiště pro hmyz i obratlovce poskytne cca za 40 let po výsadbě.

Z hlediska prováděných operací jsou nejčastějšími potřebnými zásahy:

1. Odstranění konkurenčních dřevin, které stíní ovocnému stromu.
2. Provedení redukčního, zdravotního či rekonstrukčního řezu
3. Celková úprava poměrů na stanovišti (omezení ruderální vegetace, úklid odpadků)

Aktivita je vhodná jako vstupní do programu i pro zcela nezkušené organizace a jednotlivce při dodržení následujících podmínek.

1. Řez stromů a kácení vzrostlých dřevin bude proveden minimálně za přítomnosti zkušeného arboristy, který dohlédne na to aby se nic zlého nestalo ani lidem ani stromům.
2. Minimálně ve smlouvě o poskytnutí prostředků bude realizátor upozorněn, že odpovídá za platnost povolení ke kácení dřevin mimo les, souhlas vlastníka stromů a pokud je to nutné i za další relevantní správní rozhodnutí v nabytí právní moci.

Velmi vhodné by bylo připravit semináře pro potenciální realizátory těchto opatření na následující témata:

- hodnocení životaschopnosti stromů a jejich perspektivy z hlediska perspektivy setrvání na stanovišti
- řez starých ovocných stromů - zvláštnosti jednotlivých druhů, bezpečnost při práci
- jak rozeznat přítomnost ochranářsky cenných druhů na stanovišti plánovaném k asanačnímu zásahu
- využití dřevní a bylinné biomasy k realizaci dalších ochranářských opatření na stanovišti
- administrativní a finanční zabezpečení asanačních zásahů ve starších výsadbách ovocných dřevin

Péče o stromy a stanovišti - plán B

I když zde situace není tak jednoznačná, lze i u tohoto typu opatření získat prostředky na realizaci z regionálních zdrojů. Zvláště řada chatařů a chalupářů provádí se svými stromy opravdu nehezké kousky. Často by byli ochotni minimálně poslechnout radu jako to udělat nebo dokonce financovat kvalifikovanou péči o své stromy.

Pokud budou financována tato opatření z centrálních zdrojů, měly by být ošetřovány přednostně cenné genové zdroje. U funkčních ploch je nutno směřovat terénní organizace k hledání místních finančních zdrojů.

Práce s veřejností

V úvodu bylo poznamenáno, že část veřejnosti archivním a krajovým odrůdám fandí. Nelze ovšem přehlédnout, že nezanedbatelná část veřejnosti považuje staré odrůdy za haraburdí bez valného významu a v extrémním případě dokonce doporučuje cílenou likvidaci starých stromů. Práce s veřejností musí rozšiřovat řady příznivců a redukovat množinu odpůrců.

Základní devizou tohoto programu je, že produkuje něco k jídlu a že to něco je dobré a zajímavé zároveň. Jednou z nejhrubších chyb při práci s veřejností je výstava znetvořených nechutných plodů s odkazem, že toto je to pravé genofondové bohatství. Z hlediska generování zdrojů závislých i nezávislých na veřejných rozpočtech je práce s veřejností klíčovou aktivitou, která rozhodne o bytí a nebytí tohoto programu po finanční stránce.

Z hlediska výsadby nových i prodloužení životnosti starých stromů zachraňovaných odrůd je důležité co nejrychleji obnovit ochranu spotřebitelem. Ovocné vysokokmeny až do poloviny 20. století byly především producenty ovoce. Jiné funkce buď nebyly zohledněny vůbec nebo byly považovány za okrajové. Dnes je tomu skoro naopak - s ovocem se téměř nepočítá.

Jaké akce v minulosti měly úspěch

1. Ochutnávky a výstavy vzorků ovoce

Čerstvé ovoce je nutno prezentovat ve 2-3 termínech v závislosti na zrání jednotlivých odrůd. Zimní odrůdy je možné prezentovat i mimo vegetaci cca do února.

Sušené ovoce a jiné produkty (pálenky, džemy) je možné ochutnávat kdykoliv.

Ochutnávka je vhodným zpestřením i pro jinak zaměřené semináře.

Pro ochutnávky potřebujeme nezbytně kvalitní ovoce. Zde by byl prostor pro vzájemnou podporu mezi jednotlivými organizacemi. Někdo je schopen napěstovat nebo i jen sklídit hezké ovoce. Někdo je schopen dokonce zpracovat ovoce na kvalitní mošt, pálenku či jiný produkt. Jiný je schopen udělat ochutnávku a zahrnout nákup vzorků do nákladů semináře.

2. Jarmarky, trhy, výstavy...

Samotné ovoce či výrobky z něj se při těchto akcích mohou dobře prodat spolu s jinými regionálními produkty. Pokud se to dobře zorganizuje, tak se spotřebitel dozví o existenci zapomenutých odrůd a ještě tuto reklamní kampaň zaplatí. Všichni jsou spokojeni včetně zachraňovaných odrůd.

3. Prakticky zaměřené semináře

Řez stromů, roubování, výsadba stromů, zpracování ovoce včetně vaření a pečení dle tradičních receptur. Mnoha lidem v současné virtuální době chybí praktická seberealizace. Pokud se to nepřehání s účastnickým poplatkem tak za tyto semináře jsou účastníci ochotni zaplatit.

4. Patron stromů či jiná práce s dobrovolníky

Adopce stromů ve výsadbě včetně možnosti vysadit si je, to je další možnost jak přivést nejširší veřejnost k zájmu o záchranu genofondu ovocných odrůd. Praktický přínos pro ochranu stromů je však silně závislý na dostatku kvalitních instruktorů pro práci s dobrovolníky.

Práce s veřejností - plán B

Řada akcí pro veřejnost se dá uskutečnit s velice skromným rozpočtem nebo i zcela bez finančního krytí pokud má pořádající organizace zázemí v kvalitních dobrovolnicích.

Některé typy akcí by mohly finančně podpořit podnikatelské subjekty. Např. seminář o řezu stromů - arboristická firma, ochutnávku plodů - školka nebo realizační zahradnická firma.

Praktické akce pro širokou nebo komunitní veřejnost jsou též podporovány řadou nadací.

Publikační činnost - tištěné publikace

Tato forma činnosti je stále žádoucí zvláště v případě publikací, které sdělují i zásadnější informace než jen to že staré odrůdy jsou prima.

V tištěných publikacích lze uložit jednorázově dostupné prostředky z grantů tak, aby mohly sloužit ještě dlouho potom.

Nové knihy

1. Nový pomologický atlas starých odrůd

Stará pomologická díla jsou obtížně dostupná po antikvariátech. Řada odrůd v nich není obsažena a informace jsou zde řazeny podle vkusu jejich autorů. Též obrazové přílohy jsou velmi nesourodé. Určování podle nich je někdy velmi obtížné kvůli nepřehlednosti. Žádoucí je aby atlas navazoval na záchranný sortiment. Přednostně by měli být popsány odrůdy, které se ve starých pomologiích vyskytují zřídka nebo vůbec. Z hlediska formy by bylo dobré vydávat je na volných jednotlivých listech. Bylo by možné postupně přidávat další a další odrůdy. Pro pěstitele by byla zároveň k dispozici jednotková informace o jejich odrůdách.

2. Příroda v ovocném sadu

Lidé s citem pro záchranu starých odrůd obvykle fandí i dalším živáčkům v sadech. Publikace by vhodně doplnila program Živá zahrada

Publikační činnost - tištěné publikace - plán B

Pokud finanční zdroje pro tuto oblast budou nedostatečné je určitě žádoucí provést reedici titulů - praktických příruček, které byly záhy rozebrány. Je možné zvážit jejich úpravu do černobílého formátu tak aby bylo snadné dotisknout je za pomoci levných černobílých kopírek.

Levná varianta je zajistit publikaci potřebných dat na webu.

Publikační činnost - www

Publikace tímto má řadu výhod. Cesta od napsání ke sdílení je neuvěřitelně krátká. Pomocí překladačů je sice omezeně, ale přeci jen dostupná i pro cizojazyčné zájemce. Pravděpodobně většina populace je již zvyklá přijímat touto formou nové poznatky, diskutovat, nakupovat.

V současné době je na webu mnoho dílčích roztříštěných informací. Vychází to z relativně jednoduché technologie publikace. Každý tam může něco dát. Málokdo má ale sílu zpracovat potřebná témata důkladně a dlouhodobě na nich pracovat. Zde se naskýtá velká příležitost pro organizaci s profesionálním zázemím. Bylo by velmi vhodné kontaktovat jednotlivé autory a získat je ke spolupráci na rozsáhlejších dílech. Po částech by se mohl poskládat rozsáhlý web s dlouhodobou kvalitou. Materiály postupně shromážděné pro web by mohly posloužit jako základ pro pozdější přípravu publikací. Priority v oblasti publikace dat na webu se v podstatě kryjí s prioritami tištěných publikací.

Publikační činnost - www - plán B

Pokud není síla a vůle k přípravě vlastního rozsáhlejšího webu, je možné pokusit se vyhledat vhodný současný web a ten posílit vlastními kapacitami.

Doporučení k úpravě výběru projektů financovaných ze zdrojů rozdělovaných ČSOP

Následující poznámky jsou zpracovány s ohledem na předpoklad existence alespoň omezených zdrojů rozdělovaných ČSOP.

1. Snížit počet podporovaných projektů a soustředit se na jejich kvalitu
  - více podpořit subjekty, které prokázaly schopnost dlouhodobé hlubší spolupráce
  - nové a nezkušené subjekty - podporu podmínit patronací zkušenějších subjektů nebo závazným použitím normovaných technologií
2. Stanovit přesnější podmínky pro čerpání zdrojů, které jsou k dispozici (konkrétně viz jednotlivé činnosti)
3. Zohlednit zpětný efekt vynaložených prostředků
  - minimálně - projekt nebude generovat potřebu prostředků v příštích letech
  - optimálně - projekt přinese zpět hotové peníze nebo kvalitní naturální přínos
4. U sníženého počtu projektů zajistit fyzické předání výsledků projektu.
5. Stanovit dvou - třístuňové sankce za nedodržení podmínek realizace.

Závěr - vymezení pojmů:

Závěrem si dovoluji navrhnout v rámci ujednocení terminologie několik pojmů tak, jak jsou použity v tomto textu.

Krajová odrůda

Odrůda s jasným regionálním původem. Většinou jen omezeně rozšířená. Z hlediska pomologického jsou tyto odrůdy hodnoceny hůře. Z hlediska záchrany genofondu patří k nejvíce ohroženým. Krajové odrůdy tvoří minimální podíl současných ovocných vysokokmenů ve volné krajině.

Archivní odrůda

Odrůda zařazená v některé kategorii do dřívějších tržních sortimentů. Odrůda byla rozšířena ve více zemích někdy i na více kontinentech. V současnosti již ale není běžně množena a zařazována do velkoprodukčních výsadb. Riziko nevratné ztráty tohoto genofondu je relativně menší, ale během let postupně narůstá. Archivní odrůdy tvoří největší podíl současných ovocných vysokokmenů v České republice.

Velká část archivních odrůd byla původně odrůdami krajovými. Díky svým vlastnostem se později rozšířili a staly se součástí tržních sortimentů (např. Solanka, Koporečka). Kudy povede hranice mezi archivní a krajovou odrůdou je víceméně subjektivní názor každého.

Stará odrůda

Souhrnně archivní a krajové odrůdy vzniklé cca do 2. světové války, většinou bez přispění velkých výzkumných - šlechtitelských ústavů. V současnosti až na výjimky nejsou již běžně množeny v komerčních školkách. Tento pojem je vymezen jen rámcově a zcela jistě se okruh starých odrůd bude i nadále rozšiřovat.

Luční sad

výsadba ovocných vysokokmenů ve třech a více řadách. Bylinné patro je tvořeno hodnotným lučním porostem pravidelně paseným nebo koseným.

Ovocný vysokokmen

V užším pojetí strom, jehož koruna je nasazena ve výši 180 - 220 cm nad zemí. V širším pojetí je to velký ovocný strom. Orientačně s výškou více než 5m (často i přes 10m), a s mohutným kmenem. Na stanovišti setrvá mnoho desítek let.